دىنى ئاتالغۇلار

بەيئەت ـــ البيعة

ئىككى شەخس ئوتتۇرىدا بىر تەرەپنىڭ ئىككىنچى تەرەپكە دىنىي ۋە دۇنياۋىي ئىتائەت قىلىشنى تەقەززا قىلىدىغان كېلىشىمدۇر، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلار بىلەن مەيلى راھەت ـ پاراغەت، مەيلى جاپا ـ مۇشەققەتتە بولسۇن، ئىتائەت قىلىشقا كېلىشىپ بەيئەتلەشكەن. (سەھىھۇل بۇخارى). يۇقىرا بىلەن دۆلەت رەئىسى ئوتتۇرىسىدىكى سايلاش كېلىشىمىمۇ بەيئەتنىڭ بىر تۈرى ھېسابلىنىدۇ.

بىدئەت ـــ البدعة

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن دىندا يېڭىدىن پەيدا قىلىۋېلىنغان ئىشلارنى كۆرسىتىدۇ. ئەمما دىندا ئەسلى بار بىر ئىشنىڭ مىقدارى ۋە قانداق ئورۇندىلىشى توغرىسىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ راشىد خەلىپىلىرى پەيدا قىلغان جۈمەنىڭ بىرىنچى ئەزىنىنى پەيدا قىلىش، تاراۋىيە نامىزىنى بىر ئىمام بىلەن جامائەت بولۇپ ئوقۇش، تاراۋىھ نامىزىنى 20 رەكئەت ئوقۇش قاتارلىق يېڭىلىقلار بولسا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «مېنىڭ سۈننىتىمنى، توغرا يولغا مېڭىشقا مۇيەسسەر بولغان راشىد خەلىپىلەرنىڭ سۈننىتىنى چىڭ تۇتۇڭلار» دېگەن بۇيرىقى دائىرىسىگە كىرىدىغان بولغاچقا بۇنداق ئىشلار چەكلەنگەن بىدئەت ئىشلار قاتارىغا كىرمەيدۇ.

تاراۋىيە ـــ التراويح

تاراۋىيە رامىزاندا خۇپتەندىن كېيىن ئوقۇلىدىغان، ھەر تۆت رەكئەت ئارىلىقىدا بىر ئىستىراھەت قىلىنىدىغان نەفلە نامازنىڭ ئىسمى.

ئەسەر ـــ الأثر

بەزى ھەدىسشۇناسلارنىڭ قارىشىدا ”ئەسەر“ دېگەن ”ئىستىلاھ ھەدىس“ دېگەن مەنىدىمۇ قوللىنىلىدۇ، يەنە بەزىلەر ھەدىسنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزى ۋە ئىش ـ ھەرىكەتلىرىگە خاس قىلىپ، ئەسەر ئىستىلاھىنى ساھابە ۋە تابىئىيلارنىڭ سۆزلىرى ۋە ئىش ـ ھەرىكەتلىرىگە قوللىنىدۇ.

پەرز ـــ الفرض

ئاللاھ تائالا بەندىلەرنى قىلىشقا بۇيرىغان بۇيرۇق بولۇپ بەندە ئۇنى قىلسا ساۋاب بېرىلىدۇ، قىلمىسا جازالىنىدۇ، پەرز ئىككى قىسىمغا ئايرىلىدۇ: بىرىنچىسى: پەرز ئەين، يەنى ھەر بىر بەندىنىڭ ئۆزى قىلىشى تەلەپ قىلىنغان، قىلمىسا بويندىن ساقىت بولمايدىغان پەرزدۇر. مەسىلەن نامازغا ئوخشاش. ئىككىنچىسى: پەرز كىفايە يەنى: قىلىش تەلەپ قىلىنغان، لېكىن كىم قىلىشىدىن قەتئىينەزەر شۇ ئىش قىلىنسىلا ھەممەيلەننىڭ بويندىن ساقىت بولىدىغان، قىلىنمىسا ھەممە كىشى گۇناھكار بولىدىغان ئىشتۇر، ئۇنى بەزىلەر قىلىپ بەزىلەر قىلمىغان تەقدىردە قىلغانلار ساۋابقا ئېرىشىدۇ، قىلمىغانلار جازادىن قۇتۇلىدۇ، بۇنىڭغا جىنازا نامىزى، ئەمرى مەرۇپ، نەھيى مۇنكەر قاتارلىق ئىشلار كىرىدۇ. پەرز ئەين پەرز كىفايىگە ئۆزگىرىپ قالمايدۇ. چۈنكى، ئۇ ھەر بىر بەندىنىڭ ئۆزىگە باغلىنىشلىق

www.munber.org

پەرزدۇر، ئەمما پەرز كىفايە بەزىدە بىر كىشىنىڭ قىلىشى مۇئەييەنلىشىپ قالسا پەرز ئەينىگە ئۆزگىرىپمۇ قالىدۇ، مەسىلەن: بىر كىشى ئۆلۈپ كەتكەن جايدا هايات بىر مۇسۇلمان كىشىلا بولسا مېيىتنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈش شۇ بىر كىشىگە پەرز ئەين بولۇپ قالىدۇ.

جىزيە ــ الجزية

ئىسلام دۆلىتىدىكى كاپىر گراجدانلارنىڭ ساغلام ئەرلىرىدىن ئېلىنىدىغان يىللىق باج.

خىراج ــ الخراج

هەر يىلى بىر قېتىم بېرىلىدىغان تېرىلغۇ زېمىن بېجى. بۇ باجنىڭ ئۆلچىمى خەلىپە بىلەن يەر ئىگىلىرىنىڭ كېلىشىمى ياكى خەلىپىنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە بېكىتىلىدۇ.

دىيەت ــ الدية

دىيەت ـ جان تۆلىمىدىن ئىبارەت، يەنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ تۇغقانلىرىغا قاتىل تەرىپىدىن تۆلىنىدىغان مالنىڭ ئىسمى، قىممىتى يۈز تۆگە ياكى 4 كىلو 250 گرام 85 پىرسەنتلىك ئالتۇنغا باراۋەر.

زىممىي ــ الذمي

ئىسلام دۆلىتىدە مۇقىم ياشايدىغان كاپىر گراجدان.

زىممە ــ الذمة

زىممە دېگەن سۆز: ئەهدە ۋە ئامانلىقنى بىلدۈرىدۇ، شۇڭا ئىسلام دۆلىتى ئامانلىق ۋە ئەهدە بەرگەن غەيرى مۇسۇلمان زىممىي دەپ ئاتىلىدۇ.

زىندىق ــ الزنديق

زرادەشت دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان كاپىرلار كېيىنچە بۇزۇق ئېتىقادقا تەشۋىق قىلىدىغان كىشىلەرمۇ زىندىق دەپ ئاتالغان.

سۈننەت ــ السنة

يول، يەنى: پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامنىڭ تۇتقان يولى، پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامنىڭ: «كىمكى مېنىڭ سۈننىتىمنى تاشلىسا ئۇ مەندىن ئەمەس» دېگەن هەدىسىدىكى سۈننەت سۆزىمۇ مۇشۇ مەنىنى بىلدۈرىدۇ. يەنە پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامنىڭ سۆزلىرى، ئىش ـ هەرىكەتلىرى ۋە ماقۇل كۆرگەن ئىش ـ هەرىكەتلەرىمۇ سۈننەت دەپ ئاتىلىدۇ. فىقهىي ئىستىلاهتا بىر ئىشنىڭ تەلەپ قىلىنىش دەرىجىسى ئېتىبارى بىلەن سۈننەت ئاتالغۇسى پەرز ۋە ۋاجىبتىن باشقا قىلىش ماختالغان ۋە ئەۋزەل كۆرۈلگەن مۇستەهەب ۋە مەندۇب ئىشلارنى بىلدۈرىدۇ، يەنى ئۇنى قىلسا ساۋاب بېرىلىدۇ، قىلمىسا جازالانمايدۇ.

شەرئىي هۆكۈم ــ الحكم الشرعي

www.munber.org

شەرئىي ھۆكۈم: ئاللاھ تائالانىڭ بەندىلەردىن بىر ئىشنى قىلىشنى تەلەپ قىلغان ياكى قىلىشنى توسقان ۋە ياكى قىلىش قىلماسلىق ئىختىيارىدا قويغان سۆزىدىن ئىبارەتتۇر. فىقھشۇناس ۋە ئۇسۇلشۇناس ئالىملارنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ قارىشىدا شەرئى ھۆكۈم بەش قىسىمغا ئايرىلىدۇ:

1 ـ كەسكىن تەلەپ قىلىنغان ئىش، بۇ پەرز ياكى ۋاجىپ بولىدۇ.

2 ـ كەسكىن ئەمەس شەكىلدە تەلەپ قىلىنغان ئىش، بۇ مەندۇب ياكى مۇستەھەب دەپ ئاتىلىدۇ.

3 ـ كەسكىن مەنئىي قىلىنغان ئىش، بۇ ھارام بولىدۇ.

4 ـ كەسكىن ئەمەس شەكىلدە مەنئى قىلىنغان ئىش، بۇ مەكرۇھ دەپ ئاتىلىدۇ.

5 ـ قىلىش ياكى قىلماسلىق ئىختىيارىنى بەرگەن ئىش، بۇ مۇباھ دەپ ئاتىلىدۇ.

فىدىيە ـــ فدية

فىدىيە: ئەسىرنى قۇرتۇلدۇرۇش ئۈچۈن بېرىلىدىغان تۆلەم، بەزىدە قاتىل تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئائىلىسىگە بېرىلىدىغان تۆلەمگىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

كەففارەت ـــ الكفارة

شەرئەتتە گۇناھلارنى يۇيۇۋېتىدىغان ناماز، سەدىقە قاتارلىق ياخشى ئىشلاردىن باشقا، يەنە بەزى بىر گۇناھلارنىڭ يۇيۇلىشى ئۈچۈن مەلۇم كەففارەتلەرمۇ بەلگىلەنگەن، مەسىلەن: روزىنى بۇزۇۋەتكەنلىكىنىڭ كەففارىتى، قەسەمنى بۇزۇۋەتكەننىڭ كەففارىتى، مۇسۇلمان ئادەمنى خاتا ئۆلتۈرۈپ قويۇشنىڭ كەففارىتى دېگەندەك. كەففارەتلەر مەلۇم ساندىكى كەمبەغەللەرگە تاماق يېگۈزۈش، ياكى ئۇلارنى كىيىندۈرۈش، ياكى ئىككى ئاي ئارقا ـ ئارقىدىن روزا تۇتۇش قاتارلىقلار ئارقىلىق ئادا بولىدۇ.

مۇستەھەب ـــ المستحب

شەرئەتتە قىلىش تەرغىب قىلىنغان، لېكىن ۋاجىب قىلىنمىغان ياخشى ۋە ئەۋزەل ئىشلاردۇر، ئۇنى قىلمىسا گۇناھ بولمايدۇ، مەندۇب، ئەۋزەل، سۈننەت دېگەندەك سۆزلەرمۇ شۇ مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ.

مەكرۇھ ـــ المكروه

ئاللاھ تەرىپىدىن كەسكىن ھالدا چەكلەنمىگەن نەرسىدۇر، بۇ ھارامدىن بىر دەرىجە تۆۋەن بولۇپ، مەكرۇھ ئىشنى قىلغانلارغا ھارامنى قىلغانلارغا بېرىلىدىغان دەرىجىدە ئېغىر جازا بېرىلمەيدۇ، ئەمما مەكرۇھ ئىشنى داۋاملىق قىلىۋېرىش ياكى ئۇنىڭغا سەل قاراش كىشىنى ھارام ئىشلارنى قىلىشقا جۈرئەتلىك قىلىپ قويىدۇ. جۇرجانى ئۇنى مۇنداق تەرىپلىگەن: مەكرۇھ دېگەن: چەكلىنىش تەرىپى كۈچلۈك بولغان ئىشتۇر، بۇ ئىش ھارامغا يېقىنراق بولسا ”تەھرىيمى مەكرۇھ“ بولىدۇ. ھالاللىققا يېقىنراق بولسا ”تەنزىيھى مەكرۇھ“ بولىدۇ. ئۇنى قىلغۇچى جازالانمايدۇ. ”ئەتتەئرىفات“ قا قاراڭ.

قىياس ـــ القياس

مۇجتەھىدنىڭ نەزىرىدە ھۆكمى مەلۇم بولمىغان بىر مەسىلىگە ھۆكۈم ئىللىتى ئوخشاش بولغان باشقا بىر مەسىلىنىڭ ھۆكمىنى بېرىشتىن ئىبارەت. بۇ تەرىقىدە ھۆكۈم چىقىرىش ئىسلام شەرئەت

www.munber.org

ئەھكاملىرىدىكى تۈپ ئاساسىنىڭ تۈتىنچىسىدۇر. بۇ تۆت ئاساس: قۇرئان كەرىم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتى، ئىجمائ (يەنى بىر ئەسىردىكى بارلىق مۇجتەھىد ئالىملارنىڭ مەلۇم مەسىلىنىڭ شەرئىي ھۆكمىدە بىردەك ئىتتىپاقلىشىشى)، ۋە قىياس قىلىشتىن ئىبارەتتۇر.

ھالال ـــ الحلال

ئاللاھ تەرىپىدىن چەكلىمىگە ئۇچرىمىغان، قىلىش رۇخسەت قىلىنغان نەرسىدۇر.

ھارام ـــ الحرام

قىلىش ئاللاھ تەرىپىدىن كەسكىن بۇيرۇق بىلەن چەكلەنگەن نەرسە بولۇپ، بۇنىڭغا خىلاپلىق قىلغۇچى ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ جازالىشىغا دۇچار بولىدۇ، بەلكى دۇنيادىمۇ شەرئىي جازاغا تارتىلىشى مۇمكىن.

ۋاجىب ـــ الواجب

كۆپچىلىك ئالىملارنىڭ قارىشىدا پەرز بىلەن ۋاجىب ئوخشاش، ھەنەفىي مەزھەب ئالىملىرىنىڭ قارىشىدا ئەمەل ۋە ئېتىقاد قىلىش كېرەكلىكى ئېنىق دەلىل بىلەن مەلۇم بولغان ھۆكۈم پەرز، كەسكىن ئەمەس دەلىل بىلەن مەلۇم بولغان ھۆكۈم ۋاجىب دېيىلىدۇ. بۇنداق ئايرىشنىڭ كۆپلىگەن مەسىلىلەردە پايدىسى بار، لېكىن، قىلىش كېرەكلىكى جەھەتتىن ھەر ئىككىسى ئوخشاش.

ئىينە مۇئامىلىسى ـــ معاملة العينة

بىر كىشىگە بىر تاۋارنى مەلۇم باھادا مەلۇم مۇددەتكىچە نىسىي سېتىپ، ئاندىن كېيىن ئۆزى ساتقان ھېلىقى تاۋارنى ھېلىقى سېتىۋالغۇچىدىن بۇرۇنقىدىن تۆۋەنرەك باھادا نەق سېتىۋېلىشتىن ئىبارەت سودىدۇر. مال ساتقۇچى بۇ سودىدا دەرھال نەق پۇلغا ئېرىشكەنلىكى ئۈچۈن شۇنداق ئاتالغان. شەكىل جەھەتتە بىر سودىدىن ئىبارەتتەك كۆرۈنسىمۇ ھىيلە ئىشلىتىلگەن جازانە خارەكتېرىدىكى پايدىغا ئىگە بولغانلىقتىن ھارام قىلىنغاندۇر.

ئىجمائ ـــ الإجماع

بىر ئەسىردىكى بارلىق مۇجتەھىد ئالىملارنىڭ مەلۇم مەسىلىنىڭ شەرئىي ھۆكمىدە بىرلىككە كېلىش.

ئىجتىھاد ـــ الإجتهاد

ئىسلام فىقھى ئىستىلاھىدا ئىجتىھاد قىلىش: فەقىھنىڭ پۈتۈن دەلىل كۈچى بىلەن ئۇرۇنۇپ شەرئىي ھۆكۈمنى بىلىش ئۈچۈن تىرىشىشىدىن ئىبارەت.

ئىستىخارە ـــ الإستخارة

www.munber.org

ئىنسان تەرەددۇت قىلغان ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق بىر ئىشتىن ئەڭ خەيرلىك بولغىنىغا يول كۆرسىتىشنى اللە تائالادىن تىلەش، دېگەنلىك بولىدۇ. بۇنىڭ مەخسۇس دۇئاسى ۋە نامىزى بار. ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارغا ھەر قانداق بىر ئىشنى باشلاشتىن بۇرۇن ئىستىخارە ۋە مەسلىھەت سېلىشنى تەۋسىيە قىلغان. ”ئىستىخارە سالغان ئالدانماس، مەسلىھەت سالغان پۇشمان يېمەس“ دەيدىغان سۆز بار.

www.munber.org